

REALITĂȚI ȘCOLARE CENTRAL-TRANSILVĂNENE ÎN SECOLUL AL XVIII-LEA

Transilvania secolului al XVIII-lea fiind influențată în mod direct de despotismul luminat, ne gândim la reformele începute de Maria Tereza și continuate de Iosif al II-lea, va cunoaște și în domeniul învățământului o serie de realizări importante, determinate de acesta. Dacă în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, învățământul era în mâna clerului, se asistă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea la o laicizare a lui, în sensul că apar școli populare accesibile tuturor. Comunicarea de față vine ca o întregire a ceea ce s-a scris referitor la învățământul românesc din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, fiind bazată pe comentarea a opt regeste, aparținând fondului Mitropoliei româno- unite Blaj.

Am urmărit problema legată de învățământ prin intermediul unor regeste redactate cu alfabet chirilic, deoarece documentele originale nu se găsesc în cadrul Arhivelor Statului din Alba Iulia. În lipsa originalelor, aceste regeste, prin conținut, vin să întregască realitatea culturală din Transilvania anilor 1785-1797.

Regestul nr.1

În anul 1785, apare menționat activând la școala din Făgăraș, dascălul Nicolae. Din regestul amintit reiese faptul că dascălul Nicolae ar fi activat în această funcție și în anul 1784, "dară dascălul prin comisia S. Guvernium s-au rânduit Nicolae, care până acuma au fost acoloa dascăl"¹. Altă informație pe care regestul o conține, este aceea că postul respectiv fusese vizat în 1785 și de alt candidat a cărui nume nu se precizează, candidat care nu îndeplinea condițiile necesare pentru a fi dascăl. Pentru activitatea sa, dascălul Nicolae primea 50 de florini pe an. Legat de prezența acestui dascăl la Făgăraș, găsim în lucrarea Luciei Protopopescu date despre primul candidat care își încheie studiile la Blaj în 1784, sub numele de Nicolae Botröhözi², încadrat după cum spune autoarea ca dascăl la școala din Făgăraș.

Regestul nr.2³

Conține informații referitoare la mănăstirea Strâmbu⁴, unde este trimis un presupus inspector, al cărui nume nu se precizează, pentru a observa modul în care se desfășoară activitatea religioasă și educativă de aici. "Luând această a noastră orânduială te vei duce frăția ta la mănăstirea Strâmbului și vei cerceta sunt acei preoți de colea harnici a ține biseria cu obiceiurile slujbe au ba? Apoi sunt harnici de a învăța pruncii de școale di pin prejur au ba?"⁵. Conform obiceiurilor vremii activitatea didactică s-a desfășurat pe lângă mănăstiri. Această mănăstire s-a ridicat cu scopul de a învăța copiii din locul respectiv și satele vecine. Copiii trebuiau să învețe carte la această școală până când se va ridica în fiecare sat câte o școală românească proprie. Documentul de față mărturisește faptul că nu existau școli în satele din jurul mănăstirii. În cazul în care preotul nu poate ține loc de dascăl, este necesară numirea unui dascăl, care urma să învețe copiii. Atribuția dascălului era aceea de a învăța copiii din catehism, care se găsea în

---

¹ Arhivele Statului. Filiala Jud. Alba. Fondul Mitropolia română-unită Blaj. Registrul de intrare-ieșire a corespondenței, nr. 1 din 1785, nr. 16, fila 5. (mai departe abreviat ASFA).

² Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania (1774-1805)*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1966, p.170.

³ ASFA. Fondul Mitropolia română-unită Blaj. Registrul de intrare-ieșire a corespondenței, nr.1 din 1785, nr.129, fila 31.

⁴ Coriolan Suciuc, *Dicționarul localităților*, București, II, p.147. M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române, II*, București, 1994, p.556-557. Atestă biserica și școala în prima jumătate a secolului al VIII-lea. Mănăstirea a funcționat până la 1848.

⁵ ASFA. Fondul Mitropolia română-unită Blaj. Registrul de intrare-ieșire a corespondenței, nr.1 din 1785, nr.129, fila 31.

colecția de carte a mănăstirii, provenind de la tipografia Blajului. "Frăția ta vei rândui un dascăl bun, bărbat trăi, înțelept și cu mila lui D-zeu, care nu numai în cântări și cetelie ci și în scrisoare să fie procopsit, a cărue datorie va fi a doa a învăța pruncii din catehistuși care aci la tipografia noastră se găsește"⁶. Ar putea fi vorba de *Catehismul de la Blaj*, 1783⁷ sau *Catehismul*, Viena, 1784⁸. Referitor la salarizarea dascălului este menționat în regist că acesta urma să primească a treia parte din veniturile mănăstirii.

Regestul nr.3

Acest regist⁹ conține o informație importantă, referitoare la propunerea de a muta școala de la M. Vasarhei¹⁰ (Tg. Mureș) la M. Regen¹¹ (Reghin), aceasta fiind motivată de lipsa școlii din Reghin și satele vecine. Dimitrie Pop¹², care a activat ca dascăl în Tg. Mureș este mutat la Reghin. Dimitrie Pop este citat de Lucia Protopopescu, dar cu numele de Dimitrie Papp, localizat pentru 1786 în Reghin. Regestul nostru dovedește că mutarea lui a avut loc cu un an înainte, nu în 1786, ci în 1785. Dascălul Dimitrie Pop, este menționat ca participant, în 1786, la cursurile metodice de vară ținute de Gheorghe Șincai. Se cerea trimiterea la școală a copiilor între 6-12 ani, pentru a învăța să citească, să scrie, să numere și să "viețuiască creștinește". Între anii 1780-1790 s-au emis decrete și rescripte care îmbogățesc legiuirile și regulamentele anterioare din Transilvania. Decretul din 28 aprilie 1784 stabilește o serie de principii din domeniul exclusiv al învățământului, având în vedere acordarea atenției școlilor elementare, supravegherea fiecărei unități prin parohul sau inspectorul ales dintre localnici. Important este și rescriptul din 1785, prin care se hotărăște înființarea de școli elementare¹³.

Regestul nr.4

Aceeași problemă a mutării de școli, face subiectul și a următorului regist¹⁴. De această dată are loc mutarea școlii de la Sad la Vizocna¹⁵ (Ocna Sibiului), comunitatea având datoria de a asigura localul pentru școală și locuința dascălului. Mutarea școlii de la Sad la Ocna Sibiului a avut loc în anul 1785, an în care are loc și mutarea școlii de la Tg. Mureș la Reghin, deși Lucia Protopopescu menționează că mutarea școlii are loc în 1786¹⁶. Se solicită evacuarea din timp a locului unde urma să se desfășoare activitatea școlară, cerându-se să se trimită copiii la școală. Din regist aflăm numele dascălului numit la această școală, în persoana lui Ioan Manarai¹⁷. Această numire s-a făcut la cererea comunității respective. În lucrarea Luciei Protopopescu, numele dascălului este Ioan Monorai, menționat ca activând în 1786 la cursurile metodice de vară, ținute de Gheorghe Șincai. Alături de el este menționat și Dimitrie Pop care va activa la aceste cursuri și care va fi numit dascăl în Reghin¹⁸.

⁶ Ibidem.

⁷ Ion Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia Românească Veche*, II, București, 1910, Tomul 2, 1716-1808, p.281, nr.462. (mai departe B.R.V.).

⁸ B.R.V., II, p.286, nr.470.

⁹ ASFA Fondul Mitropolia română-unită Blaj. Registrul de intrare-ieșire a corespondenței nr.1 din 1785, nr.132, fila 32.

¹⁰ C. Suci, *op.cit.*, II, p.170.

¹¹ *Ibidem*, p.74.

¹² L. Protopopescu, *op.cit.*, p.170.

¹³ *Ibidem*, p.24.

¹⁴ ASFA Fondul Mitropolia română-unită Blaj. Registrul de intrare-ieșire a corespondenței nr.1 din 1785, nr.133, fila 33.

¹⁵ C. Suci, *op.cit.*, p.7.

¹⁶ L. Protopopescu, *op.cit.*, p.170.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

Regestul nr.5

Alături de școala care funcționa pe lângă mănăstirea Strâmbu, regestul¹⁹ de față ne oferă o altă informație, referitoare la școlile care funcționau pe lângă mănăstiri. Este vorba despre școala de la mănăstirea Lupșa (jud. Alba). La Nicolae Albu apare menționată pe lângă mănăstirea din Măgina și funcționarea mănăstirii cu școală de la Lupșa²⁰. Decretul din aprilie 1785 numără mănăstirea Măgina între mănăstirile cu drept de viață, alături de alte mănăstiri²¹. Având în vedere vechimea mănăstirii de la Lupșa, presupunem că între mănăstirile cu drept de viață se află și mănăstirea Lupșa, socotită o instituție culturală fruntașă. Menirea acestei mănăstiri era slujirea celor sfinte și educația copiilor. Pe lângă preot se cerea numirea unui dascăl care urma să învețe copiii. Se cerea trimiterea unui raport lunar, despre numărul copiilor care învață la școală și felul cum învață. Pentru plata dascălului, urma să se dea o parte din veniturile mănăstirii, situație asemănătoare cu salarizarea dascălului de la mănăstirea Strâmbu. Prin descrierea celor cinci regeste de mai sus am epuizat informațiile legate de problematica învățământului din registrul nr.1/1785. În continuare voi aborda aceeași problematică cuprinsă în registrul nr.2, martie 1786-3 aprilie 1788 din același fond arhivistic²². Ne aflăm și aici în situația în care pentru cercetare nu pot fi folosite documentele originale dispărute în timp, însă și registrul de față are regestele cu un conținut suficient de bogat care la nevoie pot suplini originalele.

Regestul nr.6

În ordine cronologică urmează documentul legat de școala de la Ibașfalău²³. În conținutul regestului apare ca una din școlile bine organizate: "școala de acoalea din Ibașfalău destul de bine s-ar fi așezat în cătu-i dinspre ipuleatul casei pentru școală și lăcașul dascălului"²⁴. Deși apare ca o școală bine organizată apar și aici dificultăți care frânează activitatea. Regestul menționează că pentru hrana dascălului s-au găsit bucate, în schimb pentru încălzirea școlii nu s-a putut face o rânduală. Pentru rezolvarea acestei situații se cere ajutorul preoților din împrejurimi și de la alte fețe bisericești, pentru ca sătenii să nu mai fie nevoiți să-și trimită copiii la alte școli, în alte localități. Deși apare menționată ca școală de stat avem dovezi că întreținerea școlii se făcea în continuare de comunitatea sătească.

Regestul nr.7

Următorul regest²⁵ se referă la literatura didactică. Documentul atestă existența bisericii de la Sărata²⁶, indicând interesul comunității pentru procurarea unor cărți destinate nu numai serviciului divin, ci și lecturii în școală. Este cunoscut faptul că în lipsa unor manuale specifice pentru învățământ, în școala românească din secolul al XVIII-lea se foloseau cărți religioase²⁷. În cazul nostru se discută achitarea *Bibliei* (de la Blaj, 1795)²⁸ și donarea unui *Octoih*²⁹ (care ar putea fi *Octoihul*, ed.IV, Blaj, 1792).

¹⁹ ASFA Fondul Mitropolia română-unită Blaj. Registrul de intrare-ieșire a corespondenței nr.1 din 1785, nr.134, fila 33.

²⁰ N. Albu, *Din trecutul învățământului românesc al județului Alba*, în *Apulum*, XV, 1977, p.742.

²¹ N. Albu, *Cea mai veche școală românească din jud. Alba. Școala de pe lângă mănăstirea Măgina*, în *Apulum*, XIV, 1976, p.466-467.

²² ASFA Fondul Mitropolia română-unită Blaj. Registrul de intrare-ieșire a corespondenței nr.2 din martie 1786-3 aprilie 1788.

²³ Coriolan Suci, *op.cit.*, I, p.213.

²⁴ ASFA Fondul Mitropolia română-unită Blaj. Registrul de intrare-ieșire a corespondenței nr.2 din martie 1786-3 aprilie 1788, nr.93, fila 62.

²⁵ ASFA Fondul Mitropolia română-unită Blaj. Registrul de intrare-ieșire a corespondenței nr.3 din 1796-1797, nr.106, fila 31.

²⁶ Coriolan Suci, *op.cit.*, II, p.106.

²⁷ Onisifor Ghibu, *Din Istoria literaturii didactice românești*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1975, p.20.

²⁸ BRV, II, p.380, nr.595.

²⁹ Octoih, ed.IV, Blaj, 1792, BRV, II, p.349, nr.556.

Regestul nr.8

Ultimul regest³⁰ îl evocă pe Eliseu Novac³¹, care urma să fie prefect de studii la Seminarul din Blaj. El este menționat și în lucrarea lui Nicolae Comșa, care arată că, între 1797-1798, Eliseu Novac este prefect de studii la Seminarul din Blaj³². Documentul nu precizează unde anume a funcționat el înainte de a fi numit în această funcție; se specifică doar că e vorba de districtul Mureșului. Pentru a nu priva comunitatea de preot, locul lui Eliseu Novac urma să fie luat de un alt preot, al cărui nume nu se precizează, având atribuții religioase și administrative în districtul Mureș.

Contribuția de față se dorește o primă fază a unei cercetări mai ample în fondurile Arhivelor Statului, Filiala Alba Iulia. Chiar dacă regestele privind învățământul românesc din registrele urmărite sunt cuprinzătoare, am simțit lipsa informațiilor despre emitent și destinatarul documentelor. Totuși, în documentele identificate de noi, nu numai că se întăresc unele probleme cunoscute bibliografiei de specialitate, dar s-au ivit și amănunte care completează fericit cercetările publicate până acum.

DANIELA CÂMPAN
Universitatea "1 Decembrie 1918"
Alba Iulia

**CENTRAL-TRANSYLVANIAN SCHOOL RELATIONSHIPS
IN XVIIIth CENTURY**

SUMMARY

The problems faced by school during this period were diverse: the shortage of places for school, of textbooks, of wood. The payment of the teachers was made in cash or in products. Most of the schools functioned beside monasteries, all these having the duty to ensure the place for school and the wages of the teacher.

The informations contained in the paper come to complete the school reality from Transylvania between 1785-1797.

---

³⁰ ASFA Fondul Mitropoliaromână-unită Blaj. Registrul de intrare-ieșire a corespondenței nr.3 din 1796-1797, nr.238, fila 82.

³¹ *Ibidem.*

³² N. Comșa, *Dascălii Blajului*, București, Ed. Demiurg, 1994, p.46-47.